

Brandenstein Béla báró:

EGYÉNI ÉS KÖZÖSSÉGI SZELLELEM

Az egyén és a közösség viszonya korunknak egyik legaktuálisabb kérdése. Gyakorlati kihatásaiban a liberalizmusnak és a totális államnak a küzdelme éppen ezen a téren bontakozik ki. Mert a liberalizmus azt állítja, hogy egyoldalúan megelőzi az egyén létrendben, méltóságban, értékben a közösséget, amely nem más, mint az egyéneknek pusztá összege; ezért csak teljesen szabadjukra kell engednünk az egyéneket, hogy kölcsönhatásukból a leghelyesebb összhang, azaz társadalmi rend álljon elő. Ezzel szemben a totális., mozgalmaknak az a tanítása, hogy a közösség magasabbrendű szoros életegység, amely nem ismer független egyéneket, hanem csak beléje tagozódott tagokat és ezek teljes mértékben és minden tekintetben alá vannak neki vetve.

Látjuk tehát, hogy ez a két ellentétes felfogás egyrészt az egyénnek, másrészt a közösségnek a feltétlen primátusát hirdeti a másik fél" felett.

Ugyanígy áll a helyzet a modern társadalomelméletben is. A régi társadalomelméletben az individualista társadalombölcselet volt túlsúlyban, amely azt az előbb említett tételt tanította, hogy egyoldalúan az egyén előzi meg a közösséget; ezzel szemben áll az önmagát univerzalistának nevező társadalomelmélet, amelyet Spann képvisel.

Spann azt mondja, hogy a magasabbrendű közösség az az életegység, amely kitagozódik tagjaiban (Ausgliederung), az egyéneken; ezek az egyének létrendben alacsonyabbak és a közösségi életen kívül nincs létük.

Ha filozófiai szempontból mindkét tanítást végiggondoljuk, az első, az individualista tan, amelynek a liberális társadalom-gyakorlat felel meg, tulajdonképpen egy szélső szellemi atomizmusba vezet, ahol az önálló atomok, azt lehet gondolni, lényegileg függetlenek. A másik tan pedig egy panteista monizmusba vezet, amely szerint az abszolút egység a mindenség egysége, amely ha nem is azonos az Isten egységével, mégis annak valamilyen származéka. Ez a következmény félig kimondatlanul, félig kifejezetten megvan Spann tanításában is, aki önmaga mellett joggal sorolja fel a német idealizmus rendszereit, sőt az újplatonista tanokat is, de a skolasztika emberszemlélete már nem tekinthető vele lényegében megegyezőnek.

Ezek után függetlenül a metafizikai végkövetkeztetésektől, amelyeket most nem feladatunk levonni, nézzük, mi a tulajdonképeni, tényleges viszony az egyén és a közösség között?

Ha tisztán az érzékelésre bízunk magunkat és egy félig szenzualista empirizmust követünk, akkor azt gondolhatjuk, hogy kétségtelenül az individualista tannak van igaza, mert hiszen egyéneket látunk külön-külön. Ha a hallgatóságon végig tekintek, akkor csakúgy, mint az erdőt nézve, fákat, itt az egyéneket látom külön-külön és pedig kétségtelenül valami eleven önállóságban: ezt az is igazolja, hogy pél-

dául egyenként sétálgathatnak ki, ha hosszúra nyúlik az előadás és kinek-kinek valami fontos dolga van.

Tehát a közvetlen tapasztalás az individualizmusnak ad igazat; és végre is egy Robinson is élni tud és a mítosz szerint farkasanya is táplálhat csecsemőt. így elképzelhető az a háttéreset is, hogy egy ember mint ember a magányban él és az ember lényeges vonásait azért mégsem veszti el, vagyis nem szűnik meg embernek lenni.

Vajjon azonban csupán így áll a dolog, amint ez a felületes szemlélet mutatja, hogy a hallgatóság kizárólag egyéneknek az összege? Nem. Ezt is megmutatja a tapasztalás.

Ez a hallgatóság pillanatnyilag, bár nem nagyon szoros, hanem elég tünékeny, de közösségi egységet alkot azon az előadáson, amelyen valójában együtt résztveszünk. Tegyük fel, hogy az előadó valami botrányos dolgot mond. Akkor felhördül és kitódul az egész hallgatóság. Tehát ezek nemcsak egyének, hanem van közöttük valami sajátos összefűző egység, egy kapocs, mely nem úgy látszik, mint ahogyan az egyes emberek székeiken külön-külön ülnek, hanem szellemi magatartásukban nyilvánul meg. Azt tapasztaljuk tehát, hogy van közösségi egység: ilyen egy család, állam, nemzet, egyház közösségi egysége.

Tudjuk azt – most tisztán természetes síkon mozgok – hogy ezek a közösségek egyénekből állanak, amely egyéneknek be- és kilépése a közösségbe vagy a közösségből több-kevesebb módosítást ejt rajta. Egy házasság esetén egy tagnak a kikapcsolása megszünteti a közösséget

egészeben. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a házasság egyenlő egy férfi plusz egy nő; vagy a család egyenlő apa, anya és gyermekek. Semmi esetre sem. Aki akár házassági, családközösségi életben, akár szerzetesi közösségben, akár nemzeti-közösségi életben él, nagyon jól tudja, hogy ő azzal, hogy házasságban, családban, szerzetes rendben vagy nemzetben él, más lett és bizonyos olyan oldalai alakulnak ki, amelyek az ő robinsonszerű embervoltával szemben igen jelentősek és őt egyenesen kötik. Ha nem így volna, nem volna az a sok feszültség, amely valamely közösségi rendben való élet közben felmerül. Tehát egészen nyilvánvaló, hogy a közösség nem pusztán összege az egyéneknek, hanem valami bennük lévő és ható erő, realitás, valóságos vonás.

Minek tartjuk tehát ezt a közösségi realitást a szubsztanciális valóságokban? Szubsztanciális valóságnak azt nevezem, ami önmagában létezik; nem valamin, mintegy rajta, mint annak egy tulajdonsága. Ilyen értelemben kétségtelenül azt találjuk, hogy csak az egyén mutatkozik a tapasztalat számára olyan természetűnek, hogy joggal szubsztanciálisnak tarthatjuk. És amikor egy «Hungáriáról» vagy egy «Germániáról» beszélünk, akkor senki sem tételezi fel, hogy ezek olyan lelkek, személyek, mint amilyenek Kis Péteré vagy Nagy Jánosé. Ilyesmit mégis feltenni nyilvánvalóan romantikus megszemélyesítése volna a nemzeti szellemnek, amely annak valódi jellegét nem találja el. Vagyis a közösség, a család, a házasság nem olyan értelemben létező valóság, ahogy az egyén, a szubsztanciális valóság önmagában van, hanem olyan

természetű létező, amely tagjaiban van, de azokban mint sajátos realitás áll fenn.

Némileg messze vezetnének a szálak, ha mármost azt kellene érthetővé tennem, hogyan lehetséges egy ilyen nem szubsztanciális, de mégis sajátos természetű létező, amely önálló szubsztanciális tagokra épülve áll fenn és több mint pusztán a tagok összege. Mégis egy példán, amely nem tökéletes hasonlatot nyújt, érzékeltetem.

Előttünk függ egy festmény. Ez a festmény anyagilag a vászonra alkalmazott festékszemecekből áll. De senki sem fogja azt hinni, hogy a festékszemeceknek egyszerű összege adja a *képet* és hogy a festő festékszemecekből rakja össze a képet, vagy például a zeneköltő, amikor komponál, egyes hangokat rakva egymás után, költ zenét. A legszélső naivitás volna ennek az elképzelése. A festmény állhat anyagilag azt hordozó festékszemecekből és a zenei művet is szétválaszthatjuk egyes hangokra, de tudjuk azt, *hogy* a festményben a képet igazában az a szemléletes eszme alkotja, amely nem mintegy összerakódik az egyes festékszemecekből, hanem mintegy rájuk épül; és tudjuk azt is, hogy a zenész sem hangokból, hanem motívumokból és dallamelemekből alkotja meg művét: hiszen mindenki legalább énekelt és pedig nem hangokból énekelt össze egy dallamot, hanem hangmotívumokból. Tehát ebből is látjuk – bár a hasonlat nem tökéletes – hogy vannak olyan valóságok, amelyek ráépülnek bizonyos más, önmagukban feltűnőbb, önállóbban létező valóságokra és mégis nem pusztán összegeződéseik, hanem

sajátos, igen jelentős valóságvonást, realitást jelentenek. Ebből a szempontból a melódiának a példája jobb, mivel ott nem állunk annyira szemben anyagi és nem anyagi határozományokkal, mint a festékszemecskék és a kép esetében; mert a hang lehet tisztán bennünk hallott hang.

Vannak tehát a valóságnak olyan oldalai, amelyek nem önmagukban léteznek, nem szubsztanciák, de több önmagukban létező valóságot foghatnak át egy rendszerbe új, sajátos realitással.

Végül ilyen még maga a matematikai összeg is. Nem jó a példa az individualisták részéről, amikor az összeget $1+1+1++1$ -nek tekintik. Mert $1+1 + 1 + 1 = 4$. A négységnek azonban egészen új vonásai vannak, amelyek az egyes tagokban nincsenek meg.

A valóság felépítése tehát igenis olyan természetű, hogy lehetnek realitások, valóságvonások, amelyek több egyes, önállóan létező tagot átfognak, rájuk épülnek fel, velük együtt állnak fenn és nem pusztá összegeződésük, hanem új sajátos vonást mutatnak, új a természetük s ez a természet rányomódik a tagokra is. És így más az az ember, aki Robinson-életet él, és más, aki egy családba, egy nemzeti, egy vallási közösségbe van mintegy beleállítva, beiktatva. Nem veszi ugyan így sem el az önállóságát, amit az igazol legvilágosabban, hogy a közösségekből ki lehet lépni; de amíg az egyén a közösségben benne van, addig kötve van ahhoz és más lesz még akkor is, ha opponál ellene.

Látjuk tehát, hogy mind a két szélsőséges felfogás, az is, amely az egyént teljesen a közösség alá akarja rendelni és az is, amely a

közösségben semmi külön realitást nem lát, hiányos, egyoldalú. Csakis az az álláspont állhat fenn, amely azt mondja – és ez felel meg nemcsak a tapasztalatnak, hanem a végső filozófiai elveknek is – hogy önálló létű, szubstanciális az egyén, de van egy bizonyos természetes közösségi vonása, amely alkalmassá teszi arra, hogy belőle több egyén léte esetében közösség alakuljon ki, olyan egységes realitás, amely tagjaiban összesen együtt és egyszerre benne van, de mint valami új realitás fogja őket össze. Ilyen szempontból kell már most mind az egyénnek, mind a közösségnek a megnyilatkozását tekintenünk az emberi életben: ez a megnyilatkozás szellemi természetű.

A szellem általános vonásait nem az én feladatam tárgyalni, én csak utalhatok azokra. Szelleminek nevezzük azt, aminek van értelme, van jelentése, tehát nekem valamit mond, van számomra jelentősége, értéke, értékelhetősége. Ebben a tekintetben a szellemisség, mindig fontos valami. Ami teljesen idegen a szellemtől, olyan nincs, nem lehet számomra. A materializmus ebből a szempontból ismeretelméleti alaphibában szenved: tiszta szellemtelen létet konstruál, amit mégis ért, mert beszél róla, tehát van számára jelentősége, értelme. Márpedig elsősorban ezt kell szellemisségnek tekintenünk. Ami nekem semmit sem mond, semmit sem jelent, semmiképen sem érthető, azt nem tudom semmiképen sem megfogni. Tehát még egy önmagában nem szellemi valóságnak is van szellemi pecsétje.

Így beszélhetünk a tiszta tárgy szellemisségéről, amelynek az a jellemvonása, hogy önmaga-

ban nem él, nem aktív, hanem valakinek a számára jelentős. Ez a valaki magasabbrangú szellemiség, akit alanyi szellemnek szoktunk mondani.

Az alanyi szellem területén megtaláljuk az egyénnek és a közösségnek a szellemiségét. Mik a jellemvonásai az egyénnek? Szellemisége ennek is jelentéses és egyúttal értékelhető, értelmes, értelemszerű. Ez a szellem-alak az egyénben az, amit léleknek nevezünk, vagy legalább is az, amelyben mintegy csoportosulnak és amelyen keresztül nyilatkoznak meg az ember egyes tulajdonságai.

Mik tehát az egyéni szellem, jellemvonásai? Először is az egyéni szellem önmagában áll. Ezen azt értjük, hogy tényleg csak önmagában, mint valami egyéni szellemi központot lehet tapasztalni. Ez persze még nem dönti el azt a kérdést, hogy az egyéni szellem csak valamilyen testtel kapcsolatban vagy esetleg testetlenül is létezhetik-e? Az egyéni szellem, önállóságát saját magunkban tapasztaljuk is. Végre is mindenki a saját maga egyéni lelkiségét éli át és az az egyén, az én körül bontakozik ki, amely én éppen önmagában van. Ez az én sajátos erőforrás olyan értelemben, hogy hatni tud, valamit produkál és egyúttal sajátos belső világozása van, amit tudatosságnak nevezünk.

Tehát van egy egyéni szellem, amely először is önmagában van. Másodszor: önmagában elevenen él. Ezt közvetlenül átéljük, mert mit is mondhatunk életnek, ha nem a magunk lelki életét? Milyen értelemben mondom inkább a fát, az állatot az élet hordozójának, ha magamat nem tekintem az élet hordozójának?

Az egyéni szellem egyúttal önmagában ható, aktív, valamint öntudatos. Vagyis önmagában van az a belső világossága, amely önmagára is visszairányulhat és irányulhat tárgyakra, mégpedig külső vagy belső, lelki tárgyakra. A tárgy-tudat is az énemnek a tudatossága.

Az egyéni szellemet továbbá úgy éljük át, hogy szabad. Ezen azt értjük, hogy saját ereje, az én, bizonyos értelemben a maga hatásainak legvégső forrása. Hogy az órát megfogom s átteszem az asztal egyik feléről a másikra, annak én vagyok a végső oka, az tőlem függ. Ezt az oki voltomat abban élem át, hogy úgy «érezem», hogy ezt az áttevést el is hagyhattam volna vagy más irányban eszközölhettem volna. Erre a szabadságra egyesek azt mondják, hogy oknélküliség. Ez nem oknélküliség, mert nyilvánvaló, hogy az én és annak ereje az ok.

Ezzel a szabad egyéni szellemisséggel szemben áll a közösségi szellem, például egy házasságnak, egy családnak, egy nemzetnek a szelleme. Milyen természetű ez?

A közösségi szellemről elmondhatjuk, hogy nem önmagában van, mint az egyén. Vagyis nincs egy házasság-szellem a házaspár felett, hanem bennük van, a férjben és a feleségben együtt. Hangsúlyozom azonban, hogy együtt és nem külön-külön, hiszen azért fogja őket át; vagyis bennük együtt van és őket egymáshoz köti és mássá teszi, mint amilyen akár egy legényember, vagy egy férjnél nem lévő nő.

A közösségi szellem tehát nem önmagában, hanem tagjaiban van, s éppen ezért nem is önmagában él, vagyis nincs külön «Hungária»-léte, mint valamely nemtőnek, amely száll és

az embereket megszállja: hanem a közösségi szellem az a köztudat, hogy te is, ő is, én is magyar vagyok, hogy közösen akarunk, közösen gondolkodunk, közösen érzünk, átélünk egy ilyen közösséget és abban élünk, de az él tulajdonképpen bennünk és nem rajtunk kívül. Vagyis a magyarság nem a magyarokon kívül él, hanem nyilván csak a magyarokban.

Ugyanígy nem önmagában tudatos a közösségi szellem, vagyis nem öntudatos, mint ahogy az én, hanem tagjaiban tudatos. Ez a közösségi tudat tehát a tagokban élő tudat, de éppen őket összefűző közösségi tudat, amely az említett közös akarásokra, érzésekre, gondolkodásra, szokásmódokra épül fel.

Eddig megegyeztünk abban, hogy léte, élete, tudatossága is van a közösségi szellemlél^ csak nem önmagában, hanem tagjaiban.

Nagyon erős ellentét mutatkozik az egyéni szellem és a közösségi szellem között a következő alapon. A közösségi szellem sohasem szabad: éppen, azért, mert a közösségi szellem nem önlétű, hanem tagjaiban él, hanem csak tagjain keresztül tud, de nem külön. Ennek következtében önmagában nincs szabadsága. Éppen a közösségi szellem, szemben az egyéni szellem szabadságával, a legfontosabb rend-ely, fegyelem-ely a társadalmi életben. Nem mintha az egyén is nem fegyelmezhetné önmagát; de ezt a fegyelmezést először már kicsikorban a közösségtől kapja. A közösség elve köt. Ha én egy közösségben benne vagyok, az engem köt.

Sem az egyháznak az élete, sem a családnak vagy a nemzetnek az élete nem mehet tovább magától, ha a tagok nem viszik tovább; de egy

bizonyos fokig áll a tagokban még akkor is, ha azok nem viszik tovább. Minthogy hordozói a tagok, azoknak kell szabadon, de a közösségben rendezve ennek életét tovább vinniök; és a közösségi szellem ezt igényli is.

Ezzel fontos gyakorlati problémához jutotunk. Ahhoz a társadalmi problémához, hogy nem lehet, hogy a tagokat a közösség teljes uniformizálásával végkép megkössük, mert akkor magát a közösséget is megöljük. De egyúttal viszont azt is látjuk, hogy élő és ható közösség csak az és addig lehet, amíg a tagok a közösségen, belül és a közösség szerint élnek és hatnak és nem ellene. Mert nyilvánvaló, ha ellene hatnak, fölbomlik a közösség. Vagyis amennyiben a közösség értékes, addig a tagokat joggal rendezheti, kötheti meg, fegyelmezheti: a tagok helyes szabadsága tehát a közösség életén belül és annak megfelelően, nem pedig a közösségi elvekkel ellenkezőleg érvényesül.

Ha az egyéni és a közösségi szellem mivoltát és viszonyát tovább vizsgáljuk, akkor életalakulásuk törvényszerűségeinek a kérdései merülnek fel. Az életnek – amelyet élnünk kell, akár akarjuk, akár nem – vannak szellemi törvényszerűségei, amelyek alól nem vonhatjuk ki magunkat. Például az egyéni szellem öregszik, akár szabadon bölcsen megéri, akár szabadon eltorzulva megcsökönysödik. Mi választhatunk, hogy melyiket akarjuk, de mind a kettőt kikerülni nem tudjuk.

Tehát az egyéni szellemnek van egy sajátos életrajza?, amelyet ismerünk, hiszen éljük. Azt mondhatjuk, hogy a lelki életnek is megindulását jelentő gyermekkora után van

egy potencialitásokkal tele és a mélyebb szellemi életet megnyitó serdülő kora; de nem lehet valaki örökké serdülő, hanem fejlődnie, érnie kell: hiszen csak potenciálisan vagyunk végtelenek és nem aktuálisan. Ez a megérés jelent korlátozódást, de jelent erősödést is. Az életkibontakozás, amely bizonyos törvényszerű jelleget ölt, idővel megállapodik még akkor is, ha nem akarjuk. Az egyénnek tehát van egy ilyen határozott életvonala, amelyben nincs visszakozás, amelyet lehet jól és lehet rosszul választani, de végig kell járni s amely egy határozott cél felé tör, amit bizonyos fokig földi értelemben a halállal jelölünk.

Beszélhetünk a közösségi szellemre vonatkozólag is, például egy nemzet életére vonatkozólag gyermek-, ifjú-, férfikorról és megöregedésről. De ez a megegyezés nem tökéletes: a közösségi szellem, amely önmagában mulandó – minden közösségi szellem a földi életben idővel megszűnik, elmúlik – mégis akárhányszor a renaissancenak és reformációnak különféle alakjait élheti át. Az egyént azonban nem lehet végső fokon megifjútítani. Tehát a közösség, bár lényegileg mulandó, akárhány új életrekeltést elbír. Az egyén erre így nem képes, viszont a kiérett egyén elmúlhatatlan.

Végül még egy igen figyelemre méltó, inkább közös vonása a kettőnek, mint különbsége az, hogy egyrészt az egyéni szellem, amely egyénben, mint ennek személyes szelleme van meg, másrészt pedig a közösségi szellem, amely személyfölötti, egyaránt alanyi szellem. Tehát egyik sem olyan tárgy, mint amilyen az óra, vagy egy kép, hanem eleven és aktív. Mind-

amellett nem független: az alanyi szellemiségnek sincs szuverenitása, hanem szellemi ősértékekhez, a szellemiség ősforrásaihoz van kötve. Erre néhány példával próbáltam is utalni, amikor bemutattam, hogy a szabadság a törvényszerűséget a szellemi életben nem rontja le.

Mivel azonban alanyi szellem az ősi értékekhez kötött, éppen ezért felelős is. Az egyéni szellem közvetlenül felelős a maga szabad akaratáért. De minthogy a személyes szellem általában a közösségben él, a közösségben pedig minden személyes hatás egyúttal másokra is kiterjed, azért egymásért és a közösségért is felelősek vagyunk, viszont a közösség is értünk.

A közösségi szellem is elromolhatik, de viszont magasra ki is bontakozhatik. Felelőssége «rá van írva».

Látjuk tehát, hogy a tárgyi szellem felett lévő alanyi szellem is értékhez kötött. Ez pedig természetesen valami felette lévő érték, mert amihez kötve van, az nem lehet kisebb, mint alanyi, kisebb, mint élő, kisebb, mint tudatos, hanem csakis még magasabb fokban az. Vagyis ősi alanyi, ősi módon tudatos stb. Így eljutunk az egyéniség abszolút csúcsához, az Istenség személyéhez, akinek felelős minden alanyi szellem, amely önmaga kovácsolja a maga sorsát, de vesztét is, és azt az isteni szellem szentesíti.